

Світлана НОГІНА

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,
Запорізька державна інженерна академія

Сергій ШУМІКІН

кандидат технічних наук, доцент кафедри фінансів,
Запорізька державна інженерна академія

Сергій КОСТАНЯН

Запорізька державна інженерна академія

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ І ФУНКЦІЙ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто структуру власного капіталу та його функції, досліджено механізм управління, проаналізовано його показники. Розглянуто сутність власного капіталу підприємства та важливі чинники, які впливають на його розмір.

Ключові слова: капітал, власний капітал, вкладений капітал, статутний капітал, нерозподілений прибуток.

Сьогодні досить актуальним є питання переорієнтації підприємств на ринкові форми їх фінансування, однією з яких є мобілізація ресурсів на основі залучення інвестицій в обмін на корпоративні права, емітовані юридичною особою. Привабливим для фінансистів є те, що для залучення коштів на основі збільшення статутного капіталу не потрібні ні застава майна, ні гарантії третіх осіб; ресурси, вкладені у власний капітал підприємства, залишаються в його розпорядженні протягом довгострокового періоду.

Для успішного здійснення операцій з власним капіталом підприємства та ефективного використання цієї форми фінансування на практиці необхідно оволодіти такими блоками питань:

- цілі, порядок та умови збільшення (зменшення) статутного і власного капіталу;
- резерви підприємства, їх види, значення та порядок формування;
- додатковий капітал: порядок його формування та використання;
- оподаткування операцій, пов'язаних зі збільшенням (зменшенням) статутного капіталу, додаткового капіталу, здійсненням реінвестицій у корпоративні права.

Власний капітал показує частку майна підприємства, яка фінансується за рахунок коштів власників і власних засобів підприємства. Тривалий час у вітчизняній теорії та практиці на питання фінансування діяльності господарських структур за рахунок капіталу власників зверталася надзвичайно мала увага, оскільки за адміністративно-командної економіки державні підприємства в централізованому порядку наділялися статутним капіталом, який не міг бути змінений у результаті емісії (чи анулювання) корпоративних прав. Натомість домінуюча роль відводилася таким антиринковим методам фінансування підприємств, як бюджетні дотації, субсидії, субвенції.

Сутність і проблеми формування власного капіталу

були і є предметом наукових досліджень вчених далекого зарубіжжя: Є. Ф. Бріггема, Н. Р. Холта, Ван Хорна, Дж. М. Ваховича, Е. Нікбахта, А. Гропеллі, Ф. Модільяні, М. Міллера, Ф. Лі Ченга, Дж. І. Фіннерті, Д. К. Шима, Дж. Г. Сигела, Б. Коласса, а також російських науковців: І. Т. Балабанова, В. Г. Белоліпецького, В. В. Ковальова, Г. Б. Поляка, Р. Г. Попової, О. С. Стоянової та інших. Належне місце в проведенні науково-теоретичного обґрунтування основ управління формування власного капіталу підприємства посідають праці вітчизняних вчених-економістів: М. Д. Білик, І. О. Бланка, М. В. Гридчини, Г. Г. Кірейцева, Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньової, В. П. Савчука, В. М. Суторміної, О. О. Терещенка та інших.

У науково-практичній літературі досить часто можна зустріти такі поняття, як «власний капітал», «додатковий капітал», «статутний капітал», «номінальний капітал». Для чіткого розуміння процесів, які будуть охарактеризовані далі, необхідно ідентифікувати ці поняття.

Поява поняття власний капітал в економічній термінології має об'єктивний характер, в основі якого лежить узагальнення багатовікової практики аналізу. Його історичний огляд вказує на глибоку генезу і широту підходів до трактування власного капіталу як економічної категорії. Серед науковців немає єдності щодо визначення поняття власний капітал. На наш погляд те, яке подає І. О. Бланк, найбільш чітко розкриває його сутність.

Власний капітал – це загальна вартість власних засобів підприємства, які належать йому на правах власності і використовуються для формування його активів. Розраховується сума власного капіталу як частина в активах, що залишається після вирахування його зобов'язань [1, с. 87].

Дослідження власного капіталу потребує з'ясування сутності капіталу. Найважливішими аспектами для цього є економічний, юридичний, обліковий (див. рис. 1).

Власний капітал, як і весь капітал, має юридичне і економічне значення. Перше полягає передусім в тому,

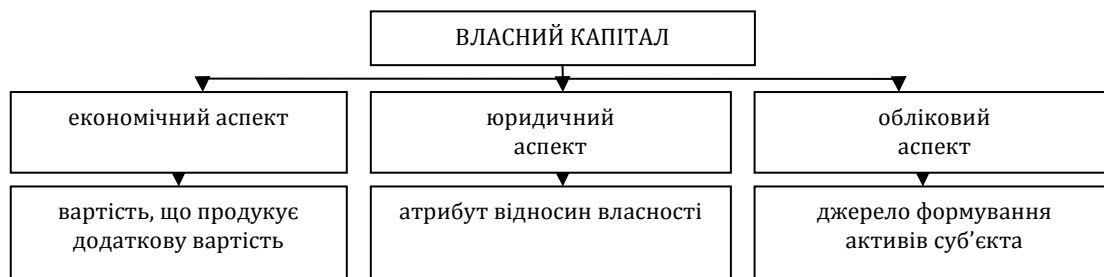

Рис. 1. Тракткування капіталу в трьох аспектах

що його розмір визначає межі мінімальної матеріальної відповідальності, які суб'єкт господарювання має за своїми зобов'язаннями. Друге – у забезпеченні підприємства власними фінансовими ресурсами, необхідними як для початку, так і для продовження реальної господарської діяльності. Розглядаючи економічну сутність, потрібно окреслити найважливіші характеристики капіталу, які полягають у тому, що він виступає основним чинником виробництва; характеризує фінансові ресурси підприємства, які приносять прибуток; використовується як головне джерело формування добробуту його власників; є головним виміром ринкової вартості підприємства. Його динаміка є важливим показником ефективності господарської діяльності.

Основними етапами руху власного капіталу є процес його створення, розподілу, використання й відтворення ресурсів у межах окремого підприємства.

Враховуючи економічну природу власного капіталу акціонерного товариства, в його структурі доцільно виділити складові: вкладений та накопичений капітал. Накопичений капітал підприємства – це приріст власного в процесі ефективної діяльності, до складу якого необхідно включати величину нерозподіленого прибутку, резерви прибутку, створені з метою наступної його капіталізації, та інший додатковий капітал.

Власний капітал класифікується за формою та рівнем відповідальності.

Класифікація власного капіталу за формою дозволяє визначити частину капіталу, який був інвестований засновниками; одержаний безоплатно; зароблений протягом звітного періоду. Класифікація за рівнем відповідальності дає змогу ранжувати капітал на юридично закріплений в установчих документах та нерегламентований як обов'язковий чинним законодавством.

Важливою проблемою є визначення величини й темпів накопичення власного капіталу. Поширеним є погляд, відповідно до якого питома вага власного капіталу повинна бути на рівні 50% фінансових ресурсів підприємства і більше всіх джерел фінансування підприємства. Лише в цьому випадку, на думку кредиторів, підприємство з більшою ймовірністю може погасити свої зобов'язання за рахунок власних коштів. Тому збереження капіталу на цьому рівні і є першочерговим завданням господарюючого суб'єкта.

Для більшості підприємств основним елементом власного капіталу є статутний (номінальний) капітал – сума вкладів власників підприємства в його активи за номінальною вартістю згідно із засновницькими документами. У відповідній статті балансу наводиться

зафіксована в установчих документах загальна вартість активів, які є внеском власників (учасників) до капіталу підприємства. Сума статутного капіталу, а також рішення про його збільшення або зменшення мають бути зареєстровані у Державному реєстрі господарських одиниць і за вартістю відповідати даним фінансової звітності, зокрема балансу. Це та сума капіталу, в межах якої засновники підприємства несуть матеріальну відповідальність перед його кредиторами. Саме тому зменшення статутного капіталу за наявності заперечень кредиторів не допускається [8, с. 31].

В окремих підприємств складовою власного капіталу є пайовий. Ця стаття передбачена для кредитних спілок, споживчих товариств, колективних сільськогосподарських підприємств, житлово-будівельних кооперативів, у яких статутний капітал формується за рахунок пайових внесків. Пайовий капітал – це сукупність коштів фізичних і юридичних осіб, добровільно розміщених у товаристві відповідно до установчих документів для здійснення його господарсько-фінансової діяльності. Для забезпечення розвитку господарської діяльності підприємства пайовиками можуть вноситися додаткові пайові внески на добровільних засадах. При щорічному розподілі прибутку за рішенням зборів пайовиків на обов'язкові та додаткові пайові внески нараховуються дивіденди, які можуть бути зараховані на поповнення паю.

Важливими складовими власного капіталу є резерви, які можуть бути сформовані у формі додаткового (капітальні резерви) та резервного капіталу (резерви, створені за рахунок чистого прибутку).

У широкому розумінні до резервного капіталу належать усі складові капіталу, призначені для покриття можливих у майбутньому непередбачених збитків і втрат. У вузькому розумінні з резервним капіталом ідентифікується капітал, який формується за рахунок відрахувань з чистого прибутку і відображений за статтею балансу «Резервний капітал». В економічній літературі резерви підприємства прийнято класифікувати за такими ознаками:

- джерела формування;
- спосіб відображення у звітності;
- обов'язковість створення.

За джерелами формування резерви поділяють на:

- капітальні резерви – формуються за рахунок коштів власників та інших осіб (відображаються за статтями «додатковий вкладений капітал» та «інший додатковий капітал»);
- резервний капітал, сформований за рахунок

чистого прибутку підприємства (резервний капітал у вузькому розумінні);

- резерви, які створюються за рахунок збільшення витрат підприємства.

За способом відображення у звітності резерви поділяють на відкриті та приховані. Відкриті резерви можуть бути засвідчені в балансі за статтями «Додатковий капітал» та «Резервний капітал», а приховані резерви жодним чином не фігурують у балансі.

За обов'язковістю створення виокремлюють обов'язкові та необов'язкові резерви. Створення перших регламентується чинними нормативними актами. Останні ж формуються з ініціативи менеджменту підприємства та його власників. До обов'язкових резервів належать резерв сумнівних боргів і резервний капітал. Усі інші, наприклад резерв дивідендів, резерв виконання гарантійних зобов'язань, є необов'язковими.

Як бачимо, підприємства можуть спрямовувати на покриття збитків усі види резервів, а також за певних обставин – статутний капітал. Зрозуміло, що наперед на покриття збитків слід призначити нерозподілений прибуток (за його наявності). За вичерпання такого прибутку для таких цілей слід використати приховані резерви і резервний капітал, створений за рахунок прибутку. У разі дефіциту і цих джерел на погашення непокритих збитків можна спрямувати капітальні резерви (додатковий капітал). Останньою можливістю є спроба отримати санаційний прибуток у результаті зменшення статутного капіталу, про що йтиметься далі.

Згідно із законодавством України на кожному підприємстві, заснованому у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю тощо, повинен бути сформований резервний (страховий) капітал. Розмір цього капіталу регламентується засновницькими документами, але він не може бути меншим 25% статутного капіталу підприємства. Для акціонерних товариств мінімальна величина резервного капіталу повинна становити 15% акціонерного капіталу. Розмір щорічних відрахувань у резервний капітал також передбачається засновницькими документами, але не може бути меншим 5% суми чистого прибутку підприємств.

До так званих капітальних резервів, тобто резервів, які створюються за рахунок капіталу власників (чи інших осіб), належить додатковий капітал. Джерелом формування резервів не є господарська діяльність підприємства. Поняття додатковий капітал з'явилося у вітчизняній економічній практиці відносно недавно. Згідно з визначенням, яке наводиться у стандартах бухгалтерського обліку, додатковий капітал – це сума приросту майна підприємства, яка виникла в результаті переоцінки (індексації), безоплатно одержаних необоротних активів та від емісійного доходу. Вітчизняними нормативними актами не встановлено жодних обмежень щодо розмірів капітальних резервів.

Розрізняють додатковий вкладений капітал та інший додатковий капітал. Додатковий вкладений капітал характеризує суму емісійного доходу (різниця між продажною і номінальною вартістю реалізованих акцій), отриманого в результаті реалізації акціонерними товариствами власних корпоративних

прав. До складу іншого додаткового капіталу належать такі складові:

- інший вкладений капітал;
- дооцінка (уцінка) необоротних активів;
- вартість безкоштовно отриманих необоротних активів.

До іншого додаткового капіталу належить інший вкладений засновниками підприємств (крім акціонерних товариств) капітал, що перевищує статутний, раніше внесений такими засновниками без прийняття рішення про зміну розміру статутного капіталу. На нашу думку, до додаткового капіталу слід відносити також капітальний дохід у вигляді різниці між номінальною вартістю викуплених та анульованих корпоративних прав та ціною викупу. Природа цього доходу є такою самою, як і емісійного доходу. Окрім цього, до додаткового капіталу доцільно зараховувати суму перевищення курсу емісії конвертованих облігацій над їх номінальною вартістю.

До складу дооцінки (уцінки) необоротних активів належить сума дооцінки (уцінки) активів, яка проводиться у випадках, передбачених законодавством. Зазначимо, що дооцінку оборотних активів не можна розглядати як додатковий капітал підприємства, вона відображається за відповідними позиціями Звіту про фінансові результати.

До складу вартості безкоштовно отриманих необоротних активів вноситься вартість необоротних активів, безкоштовно одержаних підприємством від інших осіб. Вона вважається додатковим капіталом і зменшується на суму нарахованої амортизації, величина якої визнається доходом одночасно з її нарахуванням. Зауважимо, що безкоштовно отримані оборотні активи розглядаються як дохід підприємства і не можуть бути додатковим капіталом.

Ще одним елементом власного капіталу є нерозподілений прибуток (непокритий збиток). За цією позицією балансу відображається або сума прибутку, яка реінвестована у підприємство, або сума непокритого збитку. Для економічного аналізу нерозподілений прибуток враховується після сплати всіх податків, виплати дивідендів і відрахувань до резервного капіталу [8, с.43].

У структуру власного капіталу входить вилучений капітал, де відображається фактична собівартість відповідних корпоративних прав.

Абсолютна та відносна величини власного капіталу залежать від фінансових можливостей підприємства та обраної ним політики щодо його структури. Фінансування діяльності підприємства за рахунок власного капіталу є альтернативою до залучення позичкових коштів. Основні переваги і недоліки фінансування за рахунок власного капіталу пояснюються з огляду на його функції.

Основними функціями власного капіталу є:

1. Функція заснування та введення в дію підприємства. Власний капітал у частині статутного є фінансовою основою для запуску в дію нового суб'єкта господарювання.
2. Функція відповідальності та гарантії. Як уже було зазначено, статутний капітал є свого роду кредитним забезпеченням для кредиторів підприємства. Власному капіталу в пасиві відповідають чисті активи в активній стороні балансу. Чим більший власний капітал підприємства, зокрема статутний капітал, тим

більших збитків може зазнати підприємство без загрози інтересам кредиторів, отже, тим вищою є його кредитоспроможність.

3. Захисна функція. У той час, як попередня функція характеризує значення власного капіталу та статутного капіталу для кредиторів, захисна функція показує, яке значення має власний капітал для власників. Чим більший власний капітал, тим краще захищеним є підприємство від впливу загрозованих для його існування факторів, оскільки саме за рахунок власного капіталу можуть покриватися збитки підприємства. Якщо в результаті збиткової діяльності відбувається перманентне зменшення власного та статутного капіталу, то підприємство може опинитися на межі банкрутства.
4. Функція фінансування та забезпечення ліквідності. Внесками у власний капітал, разом зі спорудами, обладнанням, цінними паперами та іншими матеріальними цінностями, можуть бути грошові кошти. Вони можуть використовуватися для фінансування операційної та інвестиційної діяльності підприємства, а також для погашення заборгованості по позичках. Це, у свою чергу, підвищує ліквідність підприємства з одного боку та потенціал довгострокового фінансування – з іншого.

База для нарахування дивідендів і розподілу майна. Одержаний протягом року прибуток або розподіляється та виплачується власникам корпоративних прав у вигляді дивідендів, або тезаврується (спрямовується на збільшення статутного чи резервного капіталу). Нарахування дивідендів, як правило, здійснюється за встановленою ставкою відповідно до частки акціонера (пайовика) в статутному капіталі. Аналогічним чином відбувається розподіл майна підприємства у разі його ліквідації чи реорганізації.

Функція управління та контролю. Згідно із законодавством власники підприємства можуть брати участь в управлінні ним. Найвищим органом управління підприємством є збори акціонерів, які призначають керівні органи та ревізійну комісію. Фактичний контроль над підприємством здійснює власник контрольного пакета його корпоративних прав. Володіння контрольним пакетом дає можливість проводити власну стратегічну політику розвитку підприємства, формувати дивідендну політику, контролювати кадрові питання. Таким чином, статутний капітал забезпечує право на управління виробничими факторами та майном підприємства.

Рекламна (репрезентативна) функція. Солідний статутний капітал (власний капітал) підприємства створює підґрунтя для довіри до нього не тільки з боку інвесторів, а й з боку постачальників факторів виробництва і споживачів готової продукції. Крім того, підприємству із солідним власним капіталом набагато легше залучити кваліфікований персонал.

Отже власний капітал підприємства – це підсумок першого розділу пасиву балансу, тобто перевищення балансової вартості активів підприємства над його зобов'язаннями. Основними складовими власного капіталу є статутний капітал, додатковий і резервний капітал, нерозподілений прибуток. Відомості про розміри статутного і резервного капіталу містяться у статуті підприємства. Показник власного капіталу є одним з головних індикаторів кредитоспроможності

підприємства. Він – основа для визначення фінансової незалежності підприємства, його фінансової стійкості та стабільності.

Основою управління власним капіталом підприємства є управління формуванням його власних фінансових ресурсів. З метою забезпечення ефективності управління цим процесом на підприємстві розробляється спеціальна фінансова політика. Політика формування власних фінансових ресурсів є частиною загальної фінансової стратегії підприємства, що полягає в забезпеченні необхідного рівня самофінансування його виробничого розвитку.

Важливим чинником, який впливає на величину власного капіталу підприємства, є обсяг чистого прибутку (збитку) та порядок його використання (чи покриття) у звітному періоді. Базова інформація щодо цього міститься у звіті про фінансові результати та в рішенні зборів власників підприємства щодо порядку використання прибутку.

Список літератури

1. Бланк, И. А. *Управление капиталом [Текст]: учеб. курс / И. А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Эльга, 2004. – 655 с.*
2. Бланк, И. А. *Финансовый менеджмент [Текст]: учеб. курс / И. А. Бланк. – К.: Эльга, 2006. – 382 с.*
3. Герасимчук, З. В. *Финансовый менеджмент [Текст] / З. В. Герасимчук, І. М. Вахович // Навчальний посібник для студ. вищих навч. закл. Луцький держ. технічний ун-т. – Луцьк: Надстир'я, 2004. – 515 с.*
4. Гончаров, А. Б. *Финансовый менеджмент [Текст]: навч. посібник Харківський держ. економічний ун-т. / А. Б. Гончаров. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2003. – 237 с.*
5. *Финансовый менеджмент [Текст] : курс лекцій / М. М. Ермошенко, С. А. Ерохін, О. А. Стороженко І. О. Плужников, К. С. Горячев ; Національна академія управління. – К.: НАУ, 2004. – 506 с.*
6. Івахненко, В. М. *Курс економічного аналізу [Текст] / В. М. Івахненко: навч. – метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2000. – 263 с.*
7. Коваленко, Л. О. *Финансовый менеджмент [Текст] / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова – 2-ге вид.-Київ: Знання, 2005. – 456 с.*
8. Коробов, М. Я. *Финансово-економічний аналіз діяльності підприємств [Текст] / М. Я. Коробов - 2-ге вид. – К.: ТОВ «Знання», 2001 – 378 с.*

РЕЗЮМЕ

Ногина Светлана, Шумикин Сергей, Костянян Сергей

Анализ структуры и функций собственного капитала предприятия

В статье рассмотрена структура собственного капитала и его функции, изучен механизм управления собственным капиталом предприятия, проанализировано показатели собственного капитала предприятия. Рассмотренная сущность собственного капитала предприятия и важные факторы, которые влияют на величину собственного капитала.

RESUME

Nogina Sveilana, Shumikin Sergiy, Kostanyan Sergiy
Analysis of structure and functions of equity companies

Own capital and its function structure are considered in the article. The mechanism of management of enterprise a property asset has been studied. There have been analyzed the indexes of property asset of enterprise. The essence of property asset of enterprise and important factors that influence the size of property asset are considered.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2012 р.